

Анотація

Зубавина И. Визуальный код как генератор новых смыслов (на примере экранных проектов Мэтью Барни)

Рассматриваются особенности визуальных кодов экранных творений Мэтью Барни. Исследует мультигенеалогию арт-проекта «Кремайстер»: связь с кино, фотографией, танцем, музыкой, архитектурой, изобразительным искусством, а также с такими продуктивными видами contemporary art, как инсталляция, боди-арт, перформанс, другими составляющими современной визуалистики, ломающими исторически установившееся отношение к традиционной экранной культуре.

Ключевые слова: визуальность, постмодернизм, контркультура, перформанс, неомифологизм, новый смысл.

Надійшла до редакції 9.11.2014 р.

УДК 331.556:39(477)+(470.45)

В. Сінельнікова

**СХІДНА УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА СЬОГОДНІ: ПЕРСПЕКТИВИ І РЕАЛІЇ
КУЛЬТУРНОЇ СПІВПРАЦІ З УКРАЇНОЮ (УКРАЇНЦІ НИЖНЬОГО ПОВОЛЖЯ)**

Постановка проблеми. За різними інформаційними джерелами світова українська діаспора сьогодні налічує від 10 до 15 мільйонів осіб. Концепція співпраці України та світової діаспори в своїй основі має такі засади: підтримка світового українства як стратегічний напрям політики української держави; зазначення і вивчення здобутків української діаспори як інтегральної частини досягнень України та світової цивілізації; визнання української діаспори як інструменту політичного, економічного та культурного впливу у країнах проживання, а також як потужного засобу утвердження позитивного образу нашої держави у міжнародній спільноті.

В українській етнологічній та історичній науці існує традиційний розподіл діаспоральних осередків на західну (європейські країни, Австралія, Америка) і східну (Російська Федерація і країни СНД) діаспору. Якщо західна діаспора в науковій, освітній, політичній й інших сферах є давнім партнером нашої держави у співпраці, то східна українська діаспора – явище малодосліджене. В першу чергу ідеться про важливість і необхідність дослідження питань, пов'язаних із розселенням та чисельністю українців (історією і сучасним станом), а також особливостями їх адаптації в іноетнічному середовищі, змінами в етнічній самосвідомості і трансформаціями в етнокультурній ідентичності, характером взаємодії з іншими етнопонаціональними спільнотами тощо. Питання співпраці з українцями східної діаспори є неоднозначним: на жаль, у суспільній свідомості українців материнської території західна діаспора асоціюється з грошовими інвестиціями, що, здебільшого підкріплюється практикою, як, наприклад, відновлення (матеріальне і наукове) Острозької Академії, здійснене, переважно, за рахунок американських і канадських українців – благодійників. Українці східної діаспори здебільшого самі потребують хоча б моральної підтримки (не говорячи про матеріальну підтримку як з боку провладних структур країн проживання, так і з боку України), на жаль, часто існують лише зусиллями місцевих патріотів – ентузіастів, або перебувають, як, наприклад, зараз у Російській Федерації, в стані глибокої організаційної кризи і документального протистояння з органами влади, що здебільшого навмисно посилюють психологічні, політичні та інші протиріччя між місцевими осередками українців у російських регіонах.

Мета статті: дослідити історію формування і сучасний стан побутування українців Нижнього Поволжя як складової світового українства, визначити сучасний стан асимілятивних процесів і процесів деетнізації в середовищі нижньоволзьких українців, зауважити на необхідності підтримки українських осередків на Нижній Волзі і налагодження співпраці з українцями східної діаспори в контексті стратегії розвитку української держави.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні за межами материнської території проживає майже третина етнічних українців. Понад 2,5 млн. (за неофіційними даними – понад 10 млн.) мешкає в Російській Федерації – це одна з найбільших і найдавніших українських діаспор у світі. Регіоном компактного заселення в Росії було й залишається Нижнє Поволжя (зокрема Волгоградська обл.). Згідно з переписом 2010 р. кількість українців на цих теренах становить майже 56 тис., 42,2% вважає українську мову рідною [4].

Дослідники, вивчаючи понад 300-річну історію переселення українців у Нижнє Поволжя, виділяють кілька етапів української колонізації названого регіону: військово-стратегічна (XVII – перша пол. XVIII ст.); громадянська самовільна (XVII-XIX ст.); кілька стадій урядової колонізації (сер. XVIII – перша пол. XIX ст. – вербування українських чумаків для обслуговування солевиодобувної промисловості на заволзькому озері Ельтон; перша пол. XIX ст. – переселення малоземельних державних селян із Лівобережної України; друга пол. XVIII-XIX ст. – поміщицькі переселення з дозволу уряду; протягом XX ст. – масові переселення на радянські будівництва та інші індустріальні об'єкти). Міграції українців на землі межиріччя Волги та Дону призвели до виникнення там понад 100 українських поселень; на північному сході сучасної Волгоградської обл. науковці навіть вирізняють своєрідний «український етнічний острів» (Руднянський, Данилівський, Жирновський райони) – місцевість із найдавнішими в краї (к. XVII – поч. XVIII ст.) компактними українськими поселеннями [4].

Безперечно, збереження мови й елементів традиційної матеріальної та духовної культури було й залишається для українців Нижнього Поволжя одним із головних чинників етнокультурної ідентичності. Волгоградські українці шанують своє коріння, незважаючи на основну етнічну тенденцію останнього століття – поглиблення процесів акультурації та асиміляції оточуючим населенням, і в першу чергу – росіянами.

На жаль, сучасний рівень збереженості національно-специфічних рис у культурі українців Нижнього Поволжя є невисоким, що обумовлено низкою причин: чисельними культурними запозиченнями в російського населення; глибокими трансформаціями традиційного господарсько-побутового укладу під впливом змін у політично-економічних умовах життя сільського населення, що є результатом історичного розвитку держави; фактичним руйнуванням механізму трансмісії етнічної культури і зв'язків між різними поколіннями на тлі соціально-економічних потрясінь у суспільному житті; зниженням рівня культурно-національних орієнтацій, зумовленим культурно-мовною відірваністю від основної маси етносу; високим рівнем міжнаціональних (зазвичай з росіянами) шлюбів. Основною етнокультурною тенденцією в етнічному розвитку українців Волгоградської обл. сьогодні є нівелювання етнічно значимих рис у матеріальній та духовній культурі, заміщення втрачених елементів національної культури російськими або міжнаціональними (частіше на основі російських) еквівалентами.

На прискорення й активізацію процесів деетнізації українського населення означеного регіону вже наприкінці XIX ст. – поч. XX ст. звертав увагу дослідник народів Нижнього Поволжя – саратовський історик і етнограф О. Мінх, сучасний стан цих процесів досліджують І. Шульга (Саратов), В. Супрун, О. Север'янова (Волгоград), В. Сінельнікова (Київ). Названі дослідники наголошують на тому, що процеси деетнізації нижньоволзьких українців у першу чергу пов'язані з значною трансформацією календарно-обрядової і родинно-обрядової сфер життя селянина, які активізувалися у другий пол. XIX-XX ст. Цей процес мав загальносвітовий характер і обумовлювався розвитком капіталістичних відносин, що прискорило занепад системи аграрно-календарних звичаїв, які склалися в попередніх формаціях: змінився уклад життя землеробів, втратила свої функції сільська община, що відіграла важливу роль у збереженні побутових традицій. Руйнування традиційних звичаїв та обрядів річного циклу проявилось в їх редукції і спрощенні, у переосмисленні багатьох архаїчних, релігійно-містичних елементів. У нових умовах життя давні ритуали втратили свою первинну семантику, перетворившись на забаву для молоді і дітей, у якій на перше місце вийшли естетична і розважальна функції.

Культурна революція і технічний прогрес також зіграли вагомий роль у глибинних змінах святково-обрядової сфери життя українців Нижнього Поволжя, що пришвидшилися після Жовтневого перевороту. Однак вирішальним моментом перебудови традиційного сільського способу життя і психології українського селянина стали колективізація та масовий колгоспний рух. Саме ці чинники сприяли розпаду традиційної календарної обрядовості й масовому відходу від побутової релігійності загалом. До розряду пережиткових явищ було віднесено всі народні календарні звичаї. Тривалий час їх викоринювали під гаслами атеїзму, боротьби з «націоналізмом» і «патріархальністю», унаслідок чого втратилися багато звичаїв і традицій календарного кола. Традиційна сімейна (родильна, весільна, поховальна) обрядовість в умовах нестабільного політичного та соціально-економічного розвитку суспільства також втратила багато давніх етнічних рис: із розвитком раціональних знань зміст старих магічних обрядів поступово забувся, деякі з них почали виконувати інші – ігрові і розважальні – функції, тобто трансформувалися і набули іншого забарвлення.

Як негативну тенденцію мусимо визначити те, що українське населення Волгоградської обл. не має змогу задовольнити свої потреби в засобах масової інформації та отримати загальну освіту рідною мовою (хоча деякі спроби організації освіти українською мовою – так звана «радянська хвиля українізації» [5] – відбувалися у 1920-1930-ті рр., такі навчальні заклади (школи і навіть училища, де готували викладачів для сільських шкіл Нижнього Поволжя з переважно україномовним населенням) проіснували кілька років і були закриті з формулюванням «...українців як нації на Нижній Волзі не існує, а є тільки «хохли», які краще розуміють російську мову» [2]. Варто зауважити, що національні почуття українців Нижнього Поволжя гнобилися не завжди. Наприклад, за часів існування Республіки німців Поволжя (значна частина якої знаходилася на території Волгоградської обл. – її сучасні північні райони) українська мова, разом із російською і німецькою, була проголошена тут третьою державною.

На жаль, сьогодні українці Нижнього Поволжя майже повністю втратили зв'язок із Батьківщиною, однак, зберегли у мові, побуті, культурі елементи національного колориту: деякі звичаї, обряди (зокрема, весільні), музичний (пісні) та прозовий (вірування, поговорки, прислів'я, байки тощо) фольклор; у багатьох українських хатах зберігаються елементи національного одягу, вишиті рушники, розмальовані скрині тощо. Нашадки переселенців і сьогодні зберігають особливі риси української ментальності: толерантність, працьовитість, український гумор, надзвичайну музикальність. Однак в умовах повної відсутності української освіти, українського радіо і телебачення, українських бібліотек, а також суцільної політичної кризи у зовнішньополітичних стосунках України і Росії, українське населення Нижнього Поволжя сьогодні сприймає власну мову як явище статусно нижчого гатунку, порівняно з сусідніми російськими говірками й російською літературною мовою: «побутує самоназва хохли (зазвичай з аканням: хохли)..., іноді як протиставлення населенню України. Це слово проникає в неофіційну топонімію: навколишнє населення називає українське село Сидори Хохляндія, Хохли. Однак є й розуміння єдності українського народу і мови : *«А язык, детка, шо тут, шо український, сходиться. Тіке український – він круче»* [4]. Отже, для українців Нижнього Поволжя мова була й залишається однією з основних складових етнокультурної ідентичності. Зважаючи на всі вище перелічені прояви деетнізації, констатуємо, що сьогодні Нижнє Поволжя для українців – регіон, де вони все ж таки прагнуть задовольняти свої національні, культурні, духовні потреби, що

засвідчують слабкі паростки процесів реетнізації – етнокультурного відродження української діаспори Волгоградщини, основними осередками якого сьогодні є українські центри Волгоградської області, що діють у м. Миколаївську (колишній українській чумацькій слободі Миколаївській), селах Ольховка, Гусівка, Орехово та ін. Одним із перших наприкінці 80 – поч. 90-х рр. XX ст. при Волгоградському відділенні Російського фонду культури зареєстровано товариство української культури «Проліски» на чолі з професором-лінгвістом Волгоградського державного педуніверситету О. Север'яною, яке стало ініціатором проведення в регіоні кількох фестивалів української пісні. На базі Центру розпочалася діяльність з відродження народних промыслів та українських звичаїв, обрядів. У дні вшанування пам'яті Т. Шевченка у Волгограді традиційно проводилися Дні української культури. При школі мистецтв № 1 м. Волгограда створений дитячий ансамбль української пісні «Радість», при якому почав діяти гурток української мови, де діти вивчали фольклор та етнографію українського народу. У 1993 р. розпочали роботу українські класи в школі № 84 м. Волгограда (українську мову вивчали учні 5-9-х класів) та факультатив з української філології у Волгоградському державному педуніверситеті, метою якого було підготування вчителів-україністів у райони компактного проживання українців в області. Підготовлено до випуску збірку праць з україністики, майже 100 студентів під керівництвом проф. В. Супруна вивчали українську мову і протягом 2000-2005 рр. у співпраці з колегами з Горлівського державного педінституту іноземних мов здійснили кілька фольклорно-лінгвістичних експедицій з метою збору мовного матеріалу від українців регіону для обробки й формування регіонального діалектного словника.

2003 р. у м. Волгограді зареєстровано регіональну національно-культурну автономію (РНКА) громадян української національності Волгоградської обл., що також ініціювала етнокультурні та лінгвістичні проекти з дослідження українського населення регіону; на жаль, за браком фінансування цей центр проіснував кілька років і припинив свою діяльність. Нещодавно зусиллями місцевих ентузіастів українців зареєстровано регіональне відділення загальноросійської громадської національно-культурної організації «Український Конгрес Росії», яке ініціювало проведення вечора пам'яті народного артиста України Б. Ступки і заходів до 200-річчя Т. Шевченка. Однак, одними із головних перешкод у подальшому розвитку української меншини в регіоні досі є стрімка асиміляція і деетнізація, а також те, що відродження українства в регіоні відбувається здебільшого зусиллями ентузіастів в умовах тотальної відсутності фінансової підтримки як з боку держави, громадянами якої вони є – Російської Федерації, так і з боку материнської території – України.

Погоджуючись із багатьма представниками російської україністики, констатуємо, що й понині українській уряд не має чіткої політики щодо української діаспори взагалі і стосовно українців Росії зокрема. Як наголошує Я. Гелетій, жодна урядова програма («Закордонне українство», «Українській дім») не діяла, а так звані «роки Росії в Україні і України в Росії», що відбувалися протягом 2000-2010-х рр. – профанація справи; від них ні на йоту не змінилося становище українства, натомість у російському суспільстві посилюється й панує антиукраїнський дух [4], особливо в умовах загострення сучасного військового й інформаційного протистояння.

В. Супрун стверджує, що є сенс говорити про «приховану українську меншину» на території Росії в місцях компактного проживання вихідців з України XVIII-XIX ст. Прихована українська («хохлацька») меншина у Волгоградській обл., наголошує дослідник, перебуває в процесі інтенсивної асиміляції. Молодше покоління вже не володіє діалектом, негативно ставиться до самоназви, виявляє байдужість до етнічного коріння [3].

Висновки. Отже, наявність національно-культурних осередків засвідчує прагнення української меншини Нижнього Поволжя зберегти свою національну ідентичність і намагання гальмування процесів деетнізації, а також налагоджувати й розвивати співпрацю з українськими освітніми, культурними, політичними установами, навіть у таких важких умовах суспільно-політичної міждержавної російсько-української кризи;

– щоб не згасло українське національне коріння на теренах Волгоградської області, вже сьогодні потрібні класи в сільських школах у місцевостях із компактним українським населенням (не говоримо відкриття шкіл на сучасний момент реалізація є нереальним);

– потрібні українські бібліотеки, розвинене національне суспільно-культурне та науково-дослідницьке життя в місцях компактного проживання українців в області за підтримки як російських, так і українських провладних структур: чисельність носіїв української культури у Нижньому Поволжі з кожним роком меншає, а культура та побут українців Волгоградщини є невід'ємною й цінною складовою культурно-історичної спадщини українського народу.

Список використаної літератури

1. *Гелетій Я.* Проблеми збереження національної ідентичності української діаспори в Росії / Я. Гелетій // II Міжнар. наук.-практ. конф. «Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Українська діаспора у світовій цивілізації (у рамках конгресу української діаспори, 18-20 червня 2008 р., м. Львів): Зб. доп. – Л. : МІОК, 2008. – С. 149-150.
2. *Сергійчук В. І.* Поволзький край / В. І. Сергійчук // Сергійчук В. І. Українізація Росії. Політичне ошукаство українців Російською більшовицькою владою в 1923–1932 рр. – К., 2000. – С. 207–226.
3. *Супрун В. И.* Коренное украинское население Поволжья и Подонья: от появления до перехода в статус скрытого меньшинства / В. И. Супрун // Украинистика в России : история, состояние, тенденции развития: материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Москва, 11-12 ноября 2009 г.) / Под ред. А. А. Скрипник. – К.–М.–Уфа : Изд-во Уфим. филиала МГГУ им. М. А. Шолохова, 2010. – С. 120–125.
4. *Супрун В. И.* Украинские говоры в России: проблемы их изучения / В. И. Супрун [Електронний ресурс] / Режим доступа: <http://srcc.seun.ru/ukrvolga/science/govori.html>

5. *Шульга І.* Шляхи політики «українізації» в Низовому Поволжі / І. Шульга // II Міжнар. наук.-практ. конф. «Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті», 18-20 червня 2008 р., м. Львів, Україна: Зб. доп. – Л. : МІОК, 2008. – С. 108–113.

Резюме

Розглядаються питання історії та особливостей формування і сучасного побутування української діаспори Нижнього Поволжя в контексті розвитку співпраці з діаспорою як стратегічного напрямку діяльності української держави.

Ключові слова: українська діаспора, Нижнє Поволжя, асиміляція, деетнізація, реетнізація.

Summary

Sinelnikova V. East ukrainian diaspora today: prospects and realities of collaboration with Ukraine

The article deals with the history and characteristics of the formation and existence of modern Ukrainian Diaspora Lower Volga region in the context of cooperation with the Diaspora as a strategic direction of the Ukrainian state.

Key words: Ukrainian Diaspora, Lower Volga, assimilation.

Аннотація

Синельникова В. Восточная украинская диаспора сегодня: перспективы и реалии культурного сотрудничества с Украиной

Рассматриваются история, особенности формирования и современное существование украинской диаспоры Нижнего Поволжья в контексте развития культурного сотрудничества с диаспорой как стратегического направления деятельности Украины.

Ключевые слова: украинская диаспора, Нижнее Поволжье, ассимиляция, деэтнизация, реэтнизация.

Надійшла до редакції 5.10.2014 р.

УДК 069.01

О.М. Гончарова

ГЛІПТОТЕКА ЯК ВИД ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ

Серед видів музеїв, які перераховуються у Законі України «Про музеї та музейну справу» [10], гліптотеки не згадуються. Не тільки тому, що це музеї скульптури і тому за родовою ознакою належать до художніх, а за видовою – до музеїв образотворчого мистецтва, але, можливо й тому, що гліптотеки – молодий вид музеїв, інституалізація якого припадає на останні два століття. Твердження про «молодість» гліптотек виглядає парадоксальним на тлі того, що скульптура належить до найбільш ранніх видів мистецтва, перші зразки якого датуються верхнім палеолітом. Тож ситуація з гліптотеками є саме такою: початок спеціалізованої музеєфікації скульптури, як і народження самого терміну, має точну дату – 1815 р.

Музей скульптури є різновидом художнього музею, що спеціалізується на збиранні, експонуванні, збереженні і дослідженні творів мистецтва пластики.

Як художній музей гліптотека – «установа, в якій мистецтво постає в його художній якості і звернено до художнього сприйняття...» [11; 8]. Як окремий вид музею образотворчого мистецтва гліптотека має особливості, що диктуються специфікою самого мистецтва пластики, тому «особливість збирання і сукупність технологічних прийомів... не можуть бути скопійовані в музеях іншого профілю» [11; 8].

Генезі художнього музею присвячено кілька робіт українських (О. Гончарова [2]) і російських авторів (Т. Калугіна [4], О. Сапанжа [11], Т. Юренєва [13]). Так, О. Гончаровою розглядалися картинні галереї давньої Греції як протоформа художніх музеїв. Утім, навіть ті автори, які дотримуються традиційної точки зору про збирання антикварій за часів Відродження як виток сучасного музею, не зважаючи на те, що найбільшу питому вагу у цих антикваріях складала саме скульптура (антична), не виокремлюють такий аспект музеєгенезу як інституалізація музею скульптур – гліптотеки.

Мета даної статті полягає у тому, аби окреслити деякі моменти еволюції гліптотеки від колекціонування скульптури до виокремлення музеїв скульптури як підвиду художніх музеїв.

Неологізм «гліптотека» (від грецьк. *glyptos* – вирізаний, *theke* – хранилище) приписують бібліотекарю баварського кронпринця (з 1825 р. короля) Людвіга І. Цим терміном позначено будівлю, побудовану 1815 р. у Мюнхені архітектором Лео фон Кленце, для розміщення колекції скульптури короля Баварії. Людвіг І рано зажив слави мецената, про що, зокрема, свідчить промова Шеллінга з нагоди тезоіменитства Людвіга «Про ставлення образотворчих мистецтв до природи» (1807 р.), значну частину якої присвячено саме мистецтву скульптури. Король не був аматором-одинаком: династія Віттельсбахів здавна славилася любов'ю до мистецтва і покровительством його творцям. Збирання колекції скульптур Людвігом розпочалося 1804 р. Перлинами збирання стали «Фавн Барберіні» і т.зв. егінети – фігури з фронтона храму Афіни Афайї (V ст. до н.е.) на